

Prehistorija-starije kameno doba

Od samog početka, umjetnost nije bila dodatak, nego sastavni dio života svakoga društva. Umjetnost postoji oduvijek i svugdje gdje čovjek živi ili je živio. Likovna umjetnost nastaje i razvija se u skladu sa životnim uvjetima ljudske zajednice, društva i pojedinca, ali ona također na sve to i djeluje.

Paleolitska umjetnost je umjetnost lovca. Poznaje samo jednu jedinu temu - životinje. Nije slikao prirodu oko sebe i ljude.

Iz životne nužde, čovjek paleolita, razvijao je temeljna svojstva dobra lova: oštro oko i vještu ruku. Ta su mu svojstva i vještine bili korisni i u slikanju, tako da je najstarija umjetnost koju poznajemo realistična, odnosno naturalistička, a nije nikakvo likovno tepanje ili mucanje.

Naturalizam znači točno precrtavanje oblika u prirodi (lat. natura = priroda).

Slikarstvo paleolitika nema kompozicije. Likovi su nabacani i razbacani, uglavnom, bez ikakvog reda, poput ljudskih zajednica tog doba.

Osim slika, paleolitski su umjetnici obrađivali i kosti, urezujući u njih geometrijski ukras ili ih oblikujući reljefu.

Otisak raširene šake-spomenik čovjekove inteligencije. To je temelj likovnog jezika i metoda vizualnog priopćavanja. Tako je paleolitski slikar pretvorio trag u znak.

Mezolit - grupa i kompozicija

U mezolitu (srednje kameno doba) osim životinjskog svijeta, sve se više pojavljuju i ljudski likovi. Napušta se naturalizam, a likove se pojednostavljuje poput znakova (stilizacija). U dobu u kojem počinje nastajati razvijena organizacija ljudskih zajednica, pojavljuje se kompozicija. Pojava kompoziciju slikarstvu poklapa se s pojavom organizirane, radne ili lovne, skupine u društvu. Glavna je tema ljudski lik prikazan u pokretu. Osim prizora organiziranog lova, prikazuju se i prizori ratovanja.

Neolit (zempljano doba) i metalna doba

Čovjekovo ovladavanje prirodom - pojava zemljoradnje. Svojim radom čovjek mijenja lica zemlje. Nije ovisnik o skloništu što mu ga nudi priroda, nego si gradi nastambu.

U neolitu se prvi put pojavljuje arhitektura.

Paleolitskog lovca smjenio je u neolitu ratar, zemljoradnik.

Pojava lončarstva, pečene gline, keramike.

Ne proizvodi se više sitno i hrapavo kameno oruđe, nego veće i savršeno glatko.

Stilizacija

Dokida se svaki trag paleolitskoj naturalizma i počinje se stvarati oblike trajnije stilizacije. Glineni ženski likovi - idoli posvećeni ženi Majci i Roditeljici. (doba matrijarhata).

Uz naglašenu stilizaciju oblika pojavljuje se ornament kao prevladavajuća apstraktna umjetnost (ukrašavanje zemljanoga, odnosno glinenog ručno oblikovanog posuđa valovitim ili izlomljenim crtama, uporednim ili ukriženim, kvadratima, rombovima, krugovima itd.). Ornament nije posve proizvoljan, niti je bez značenja. U njemu se prije svega osjeća ritam-ravnomjerno ponavljanje jednakih oblika.

Pojava prve javne monumentalne skulpture (megaliti, triliti, menhiri). Njena primjena je trajno obilježavanje groba.

Stonehenge-Salisbury dolina u engleskoj, 2000 godina pr. Kr - prvi spomenik monumentalne arhitekture.

Brončano doba-pojava brončanog oruđa (srpovi), ali sve više i oružija (vrhovi strelica i kopalja, mačevi i bodeži).

Sve je više nakita, kopče fibule za kopčanje odjeće spiralnim žičanim ukrasima.

Spiralna pločica najčešći ukrast brončanoga doma.

Dva izuzetno vrijedna izuma: kotač i lončarsko kolo.

Prva utvrđena naselja - gradine.

Ostaci zidina Nezakacija kraj Pule - glavni grad Histrije.

Egipat

Dvije države - Gornji i Donji Nil se ujedinjuju u jedinstveno egipatsko carstvo.

Kult Sunca, štovanje Sunca kao glavno božanstvo. Zvali su ga Amon ra.

Poput mezopotamske, i egipatska je skulptura komponirana strogo simetrično, bez naznake pokreta tijela ili izraza lica, zatvorenih oblika, glatkih površina, monumentalna i pojednostavljena.

Faraon Amenofis 4., sredina 14. stoljeća prije Krista.

Amon postaje Aton (Sunčevo kolo)

Realizam u prikazivanju ljudskog lika.

Gradovi su građeni na desnoj obali Nila. Na lijevoj obali rijeke i bio je grad mrtvih, Nekropolis (grč. nekro = mrtav).

Dolina kraljeva pokraj Thebe.

Hramovi Luxor Karnak.

Egipatski su kapiteli uglavnom oblikovani prema biljnom svijetu, stabljika papirusa i cvijet lotusa.

Piramida ima najveći plašt, najmanji prostor na svijetu.

Hijeroglifi-slikovno pismo.

Mezopotamija

Nekoć se govorilo kako povijest počinje pismom, no danas znanstvenici smatraju kako povijest čovječanstva počinje gradom.

Klinasto pismo na glinenim pločicama veličine dlana.
Rotacijski pečatnjak, glineni valjak.

Rijeke Eufkrat i Tigris
Gradovi, Ur, Uruk i Babilon.

Kula babilonska je zapravo četverostrana piramida na sedam katova, stuba ili terasa sagrađena od opeke (zigurat). Svaki je veći Mezopotamski grad imao svoj zigurat. Na vrhu zigurata bio je podignut hram. Završna je terasa služila i kao opservatoriji astrolozima i astronomima.

Mezopotamija je izvorište mnogih znanosti: aritmetike i geometrije, astronomije, povijesti, prava i drugi. Oni su utemeljili i simboliku brojeva.

Babilonski kulturni krug

Od vlažne gline se izrađuju opeke u koje se, radi čvrstoći, dodaju slama i pjeva, a zatim se suše na suncu. Najraskošniji palače se grade od pečene opeke ponekad prekrivene staklenom masom (pocakljene). U njima su često izvedeni ukrasi i likovi u plitkom reljefu obojeni živim bojama.

Asirski kulturni krug

Asirci dolaze iz krševitog kraja.
Kameni reljefi vrlo realistično prikazuju prizore lova i okrutne prizore ratovanja.

Kretsko – Mikenska kultura

Država slobodnjaka i činovnika, otok sreće, mira i blagostanja - bez vojnika.

Kreta je odigrala posredničku ulogu u selenju žarišta kulture iz Egipta u Grčku.

Jednostavno arhitektura po ljudskoj mjeri sa slobodnim rasporedom tlocrta i prostora. Terasasta prilagođenost padinama.

Polikromija (intenzivne boje) i karakteristični stupovi, dolje uži, gore širi.

Gradovi Knossos i Tyrins.

Zidno slikarstvo

Svijetle boje (modre), velike bijele površine, ravnomjerno nizanje likova u širokim razmacima. Teme odišu vedrinom, istinskom životnošću, ljubavlju i udivljenjem za ljepotu ljudskoga tijela. Jasnoća i sigurnost crteža, odnosno konture lice i realistična uvjerljivost prikazanih pokreta. Očevida je uticaj tradicija egipatskog crtanje likova u strogom profilu.

Mikena

Mikenska kultura pripada još prethistoriji, brončanom dobu, a bila je na vrhuncu u 14. I 13. stoljeću prije Krista.

Oblici, proporcije i kompozicija odlikuju se snagom, čvrstoćom, stabilnošću, ali i zdepastošću.

Kiklopski način zidanja-pomno klesane kamene gromade čvrsto sljubljene jedna uz drugu, napravnih obrisa i zaobljene površine.

Palača u Knossosu, Lavlja vrata.

Grčka

Grčka kultura obilježuje prvo povijesno razdoblje Europe, koja je dotad živjela u prehistoriji. U 5. stoljeću Grčka je umjetnost dosegla vrhunac svog klasičnog razdoblja.

Mali državnice-gradovi (polis). Glavni grad metro-polis (grč. metro = majka).

Temeljna načela:

Čovjek je mjerilo svih stvari (sve što se oblikuje treba biti nalik čovjeku, omjerom i proporcijom)

Pojam harmonije ili sklada (usklađeni odnos skulpture i arhitekture gdje nema nadređenog i podređenog člana)

Grčki su arhitekti vodili brigu i o načinu kako čovek vidi (stupovi sa zadebljanjem - entazis, približavanje vanjskih stupova, umjesto vodoravnih ploha blago uzdignute-konveksne)

Skulpture ili reljefi su bili cjelovito ili samo djelomično doručeni bojom. U arhitekturi se bojom obično samo isticalo određene dijelove.

Na području današnje Hrvatske grčkom su kolonizacijom utemeljeni gradovi Traugurijon (Trogir), Salona (Solin), Epetion (Stobreč) a na otocima Issa (Vis), Lesina (Hvar) i Korčyra (Korčula).

Grčka-grad

dva središta:

Agora za društveno upravljanje gradom

Akropola za religijske potrebe zajednice.

Dva nova građevna oblika -teatar i stadion.

Zdrav duh u zdravu tijelu

Agora-trg

Akropola – Gornji grad (grč. akros = gore, poviše, polai = grad).

Peripteri-stupovi što uokviruju hram

Arhitravi - kamene grede na stupovima

Metope-naizmjenični reljefi

Triglifi-trodijelni usjeci

Karijatide-skulpture u ljudskom obličju što umjesto stupova nose arhitrav (Erehteion)

Teatar se sastoji od skene (povišene pozornice) i gledališta.

Orkestra - veliki poravnani i popločeni krug pred pozornicom.

Odeon služi za glazbene priredbe, poput koncertne dvorane na otvorenom. Istog je oblika kao i teatar.

Stadium je grčka riječ što označuje jedinicu mjere za dužinu: 100 metara.

Hipodrom-trkalište za konje (grč. hippos = konj)

Grčka-arhitektura

Najsnažniji izraz duha nekog razdoblja redovito su građevine namijenjene religiji, kultu, vjerovanju. To vrijedi i za grčke hramove.

Jezgra hrama (lat. cela = ćelija) uobičajeno malen zatvoreni prostor gdje je smješten kip božanstva (ponekad nerazmjerno veliki) kojemu je hram posvećen. Najraskošniji kipovi su od drva, ali obloženog pločicama bjelokosti za lice i gole djelove tijela, te zlatnim pločicama za odjeću.

Hramovi su građeni ne da bi se ljudi zadržavali u njima, nego se okupljaju uokolo hrama, pa izazivaju dojam na gledatelje i vjernike najviše svojom vanjštinom. Svim grčkim hramovima zajednička je uporaba stupovlja izvana koji su uzdignutima nad tlom za 3 stube (stilobat).

Nekoliko vrsta hramova:

hram u antama - najjednostavniji - ima produžene bočne zidove cele i među njima stupove, najčešće 4.

prostilos + (grč. stilos = stup) ima niz stupova s prijeda

amfiprostilos - red stupova i sprijeda i straga.

peripteros (grč. peri = uokolo) ima stupove na sve 4 strane.

Tipovi kapitela: dorski, Jonski, korintski. Dorani, Jonjani i Korinćani.

Dorski stup

kapitel u obliku plitka zaobljenog kamena - jastuka (grč. echinus) i nad njim kvadratičnu ploču (abakus). Iznad su kamene grede arhitravi s triglifima (tri užljebljenja) i metopama (reljefni prizori).

Jonski i korintski stupovi imaju osnove. Jonski kapitel je u obliku spiralno zavojitih ukrasa (volute), a korintski su ukrašeni klesanim lišćem poput biljke

akanthusa.

Jonski hram, umjesto metopa i triglifa ima kontinuirani friz.

Grčki tipa hrama odlikuje se jasnoćom i preglednošću, te nema nikakvih pretjeranih ukrasa ni suvišnih dodataka. Svi su dijelovi skladno oblikovani po namjeni, a tu namjenu i oblikom iskazuju.

Obiteljske kuće

veoma jednostavnog oblika - dvije sobe, dva prostora. Prednja veća megron ima ulaz s ulice. Središnje mjesto zauzima otvoreno ognjište. Druga manja je prostor za spavanje.

Grčka slikarstvo

Grčki su slikari nastojali što točnije prikazati svijet oko sebe i Grčka je umjetnost u tome dosegla visoku razinu uvjerljivosti.

Mimezis-nastojanje da se umjetničko djelo što više približi prirodi i zbilji.

O naravi i razvoju slikarskog umijeća Grka, može se nešto doznati i zaključiti po oslikanim vazama. Grčke su vaze, najčešće, bile oslikane figuralnim prikazima, a na njima se po načinu slikanja i komponiranja može pratiti jednaki razvoj stila-od ahajskoga, preko klasičnoga do helenističkog.

Arhajsko se razdoblje odlikuje posve plošnim i linearnim načinom, prevladava geometrijski ornament, a ljudski likovi i prizori zauzimaju manji dio površine. Potankosti su riješene posve plošno i stilizirano.

U klasičnom dobu oblikovanje likova i prizora je realističnije, ali nikada slikari vaza nisu ni pokušali dočarati volumen. Dosljedno se pridržavaju plošnoga načina slikanja lika i crtački obrade detalja tijela i odjeće. Likovi imaju skladne proporcije, uvjerljive pokrete i majstorski crtana lica i nabore odjeće.

Imamo dva tipa oslika, odnosno načina uporabe i odnosa crnoga naličja i crvene boje pečene gline, terakote (lat. terra = zemlja, glina, kotta = pečena) - crni likovi na crvenoj podlozi i crveni likovi na crnoj pozadini. U helenističkoj fazi rabi se i bijelu boju za crtanje pojedinosti na crnoj podlozi. Temelj slikarstva vaza bile su mitološke, povijesne ili iz života.

Freske sa Santorinija (Thera - Atlantida?) nemaju mnogo srodnosti sa slikarstvom vaza. Tematski su isključivo posvećene zbilji i svakidašnjici, a oblikom pripadaju naivnom realizmu. Služe se bojama modro sivom,

žučkastom i smečkastom.

Grčka skulptura

Pojam " grčka skulptura " obuhvaća nekoliko stoljeća razvoja kiparstva i 3 veoma različite faze razvoja umjetnosti: arhajsku, klasičnu i helenističku, koji se međusobno odnose poput dobi ljudskoga života: mladosti, zrelosti i starosti.

Arhajsko razdoblje

Arhajsko razdoblje naprosto znači staro (grč. arheo).

Oblici su jednostavni i kao sputani u osnovno tijelo kipa.

Ženski su likovi (Kore) u dugim haljinama se uskima i tankim uporedni naborima

Muški (Kurosi) ukočeno stoje na jednoj nozi-druga im je u iskoraku. Sa svojim spuštenim rukama podsjećaju na ukočene egipatski kipove. Kosa i brada oblikovanje su pravilno i ravnomjerno poput ornamenta, a ne žive kose.

Grčke su skulpture bile obojene vrlo živim bojama, kao i arhitektura.

Grčki reljefi arhajskoga doba odlikuju se smirenom i jasnom kompozicijom, linearnom i plošnom obradom pojedinosti.

Klasično razdoblje

Klasična Grčka skulptura odlikuje se skladnim omjerima dijelova i proporcijama ljudskoga tijela. Kipari tog vremena su imali zakon (kanon) o odnosima veličina pojedinih dijelova tijela međusobno i prema ukupnoj visini čovjeka. U arhajsko doba taj je omjer bio 1:5 (tijelo je trebalo biti visoko 5 dužina glave - npr. Doriforos), a u klasično doba 1:6 (manja glava, a time i otmjena npr. Hermes).

Helenističko doba

Skulpturu kasnog helenističkog razdoblja prepoznajemo po nemiru što iz nje izbija.

Nepregledna kompozicija

vrlo naglašeni pokreti

snažno istureni i duboko uvučeni dijelovi

oštro lomljenje svjetlosti na površini skulpture

borba svjetlosti i sjene

Npr. Nika sa Samothrake

Trajne vrijednosti

Kada vidimo u čemu se razlikuju arhajske i helenističke skulpture i reljefi, onda smo razumjeli neke trajne pojmove što se ponavljaju likovnim umjetnostima primjerice:

- statično (mirno, smireno, nepokretno, bez osjećaja)
- dinamično (pokrenuto, nemirno, uzbuđeno)

- Idealizacija - preinake koje vode ka uljepšavanju, izražavaju težnju savršenstvu.
- Deformacija-preinake usmjerene nagrađivanju ili iskrivljivanju, namjernom udaljavanju od prirodnog

Grčka - slikarstvo

Grčki su slikari nastojali što točnije prikazati svijet oko sebe i dosegнули su visoku razinu uvjerljivosti.

Mimezis – nastojanje da se umjetničko djelo što više približi prirodi i zbilji.

Grčke su vaze, najčešće bile oslikane figuralnim prikazima, a na njima se po načinu slikanja i komponiranja može pratiti jednak razvoj stila – od arhajskog, preko klasičnog do helenističkog – kao i u skulpturi.

Arhajsko se razdoblje odlikuje posve plošnim i linearnim načinom, prevladava geometrijski ornament, a ljudski likovi i prizori zauzimaju manji dio površine i ocrtani su samo obrisi likova, a detalji su riješeni plošno i stilizirano.

U **klasičnom** dobu oblikovanje likova i prizoraje realističnije, ali slikari vaza nikada nisu ni pokušali dočarati volumen. Još uvijek se drže plošnog načina slikanja i crtačke obrade detalja. Međutim imaju skladne proporcije, uvjerljive pokrete i majstorski crtana lica i nabore odjeće.

Dva su tipa oslikavanja terakote (pečene zemlje – gline), crni likovi na crvenoj podlozi i crveni likovi na crnoj podlozi.

U **helenističkoj** fazi rabi se i bijela boja za crtanje pojedinosti na crnoj podlozi.

Teme slikarstva vaza bile su mitološke, povijesne ili iz života (Afrodita, her, ...)

Posejdon – trojanski rat, ahilej i hektor – sportska i pjesnička natjecanja, gozbe i religijski obredi).

Freske sa Santorinija nemaju mnogo srodnosti sa slikarstvom vaza. Tematski su isključivo posvećene zbilji i svakidašnjici, a oblikom pripadaju naivnom realizmu. Boje su modro siva, žućkasta i smečkasta.

Etruščani i Rim

Rimska civilizacija, kultura i umjetnost imala je odlučan utjecaj, ne samo na likovno oblikovanje, nego i na oblikovanje svijesti i način mišljenja svih barbarskih naroda što su potom naselili područje Carstva, i ostavila je traga sve do danas. Usporedo sa cvatom grčke kulture, na apeninskom poluotoku, prije rimske, razvijala se kultura Etruščana. Iako su Rimljani u ponečemu nastavljali i etrusku tradiciju, u prvom redu su se snažno oslanjali na grčku kulturu i umjetnost. Grčka je civilizacija pustila duboke korjene i na italijanskom tlu, u južnoj Italiji i na Siciliji, pa je to područje dobilo i ime Magna Grecia – Velika Grčka. Neki od najvažnijih spomenika grčke baštine očuvani su na tlu današnje Italije.

Strogi geometrijski red i simetrija, sve pod pravim kutom i uz primjenu savršene tehnike građenja, glavna je osobina rimskih graditelja. Poput vojnih logora (castrum) i u gradovima se dvije glavne ulice cardo i decumanus sijeku pod pravim kutom, a i ostale ulice usporedno s njima. Rimljani su i ceste nastojali graditi pravocrtno, ne prateći teren (koliko je to bilo moguće). Rimska umjetnost ima i dovoljno stilskih raznolikosti, budući da su preuzimali kulturu osvojenih naroda.

Rimska urbanizacija Europe

Rimljani su osvajali područja gdje god su se širili i na njima osnivali gradove. Stoga razlikujemo rimsku urbanizaciju od grčke kolonizacije.

Bili su to veliki planski građeni gradovi – pravokutni prostor uokviren zidinama i kulama, unutar kojega se dvije glavne ulice kardo (kraća i usmjerena sjever jug) i dekumanus sijeku pod pravim kutom.

RANOKRŠĆANSKA UMJETNOST

Ranokršćanska je umjetnost obilježila posljednje razdoblje Zapadnog rimskog carstva na kojoj su nastavili stvarati novodoseljeni narodi Europe-među njima i Hrvati.

Ranokršćanska umjetnost dio je rimske umjetnosti, samo što su se u njoj vremenom pojavili neki novi likovi, prizori i simboli. Počeci ranokršćanske umjetnosti sežu u doba 2.,3. i početka 4. stoljeća, nakon što je kršćanstvo priznato, i proglašeno čak državnom religijom, u doba cara Konstantina 313. god.

Najpoznatiji kršćanski znak je križ koji označuje vjeru. Drugi je kršćanski simbol sidro, što označuje nadu. Treći je simbol srce što znači ljubav. Ta tri znaka izraz su triju glavnih kršćanskih vrlina: vjere, nade i ljubavi.

Osobit znak bio je crtež ribe. Na grčkom jeziku riba se kaže *ihthys* što se može složiti kao kršćansko geslo u kojem su sadržani temelji vjere: „Isus Krist Sin Božji Spasitelj“ (Iesus Hristos Theou Yhios Soter).

Nakon što je kršćanstvo postalo priznato zajednice vjernika su počele graditi posebne građevine za obavljanje obreda-crkve, u obliku bazilika. Bazilika je bila poznata i u poganskom Rimu, ali je tada služila kao sudnica. To je izdužena pravokutna građevina, podijeljena dvama redovima stupova povezanih lukovima-dakle *arkadama*-na tri broda, od kojih je srednji viši i dvostruko širi od bočnih. U povišenom dijelovima zidova srednjeg broda probijeni su prozori-bazikalno osvjetljenje. Nasuprot ulazu bila je polukružna kamena klupa za suce i sudački stol. Mogla je biti postavljena u pravokutni prostor ili istureni poluvaljkasti zid-*apsidu*.

Kršćani su preuzeli jednak građevni oblik, ali im je stol služio kao oltar, a na kamenoj klupi su sjedili svećenici i đakoni. Kamenu ploču stola za jelo nazivalo se *menzom*, pa takav naziv ima i oltarna ploča.

Zidovi kršćanskih bazilika bili su oslikani freskama ili obloženi mozaicima sa simboličkim prizorima i simbolima iz Biblije. Primjer te umjetnosti je crkva sv. Apolinara (San Appolinare Nuovo) u Ravenni. Oslikavajući Bibliju, mozaicist je primijenio način simboličkom scenom.

Osim zidova, mozaici su po antičkom običaju prekrivali i podove bazilika-bazilike u Gradu I Aquileji. Mozaici imaju puno ornamentalnih dijelova, poput tepiha, zatim natpisa-najčešće spominju one koji su platili izvedbu mozaikalnih polja i navode koliku su površinu dali izraditi. Površine mozaika zapremaju prikazi riba i ostalih morskih bića-poput legende o Joni.

U Hrvatskoj su očuvane velike površine mozaika u Saloni-Muzej u Splitu i ispod Eufrazijeve bazilike u Poreču. To su poglavito geometrijski i biljni

ornamenti.

Najvažnija je građevina u kršćanskom kultu, nakon bazilike-a po namjeni i prije nje-krstionica ili baptisterij. U doba ranoga kršćanstva nije se krstilo novorođenčad nego odrasle osobe, pa nije bilo krsnih zdenaca nego su tu bazeni. Ostaci osmerostrane krstionice s križnim bazenom postoje uz biskupsku crkvu u Saloni. Smatra se da je građena po uzoru na Dioklecijanov mauzolej. Šesterostrana krstionica očuvana je uz zadarsku katedralu. Najpoznatije su ranokršćanske i ranobizantske osmerostrane krstionice u Ravenni.

Skulptura gotovo uopće nije očuvana jer je zapravo nije ni bilo, budući da su se kršćani u početku oštro borili protiv klanjanja kipovima ili idolima (idolatrija). Poznat je samo jedan mramorni kip Dobroga pastira i jedan brončani sjedeći lik-sv.Petar. Očuvano je mnogo ranokršćanskih reljefa, najčešće isklesanih na sarkofazima. Prikazivana su najradije Kristova čuda, no možda su najbrojniji prikazi Lazarova uskrsnuća.

U izboru tema reljefa zanimljive su dvije pojave: učestalo prikazivanje odricanja Petrova i odsustvo prikaza Kristove muke. Odsustvo Kristove muke razumljivo je s obzirom na povijesni trenutak. Novoj i mladoj kršćanskoj religiji bilo je najvažnije dokazati upravo Kristovu božansku narav.